

УДК: 330.115 : 336. 76

СВІТОВИЙ ДОСВІД З ПОДОЛАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ ХХСТ. І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

В. Стефанишин

Львівський національний університет імені Івана Франка

Досліджено особливості світових економічних криз ХХст. та визначено конкретні шляхи подолання сучасної кризи в Україні.

Ключові слова: економічна криза, національна економіка, девальвація, національна валюта, пролонгування, резерви, лібералізація, дефіцит, інвестори, зовнішній попит, зовнішня заборгованість, банкрутства, модернізація.

Сучасні звершення світової економіки є результатом складного і важкого шляху поступового зростання, який гальмувався економічними кризами. Вони охоплювали не лише окремі країни, а й цілі групи держав і неодмінно сприяли відтворенню досконаліших економічних систем. Оскільки Україна ще слабо інтегрована у світові фінансові ринки, проте вона не може розвиватись незалежно від світових тенденцій, а тому дуже актуальним є дослідження особливостей економічних криз в окремих країнах та використання позитивного досвіду з їх подолання.

Метою статті є дослідження особливостей проходження економічних криз у глобальній економіці та визначення конкретних шляхів усунення їх негативних наслідків для вітчизняного господарства.

Розпочнемо дослідження з розгляду особливостей проходження мексиканської економічної кризи (1994) та уроків, які можемо винести із неї.

Високі урядові витрати, пов'язані з передвиборчою кампанією у Мексиці, постійне зростання заборгованості та політична нестабільність призвели до різкого збільшення премії за ризик. Капітал почав залишати економіку країни. Коли уряд намагався пролонгувати частину боргу, яка підлягала погашенню, інвестори не захотіли купувати заборгованість і дефолт став одним з небагатьох варіантів виходу з цієї ситуації. Banco de México вирішив допомогти і купив мексиканські казначейські облігації, однак це викликало ще більше зниження доларових резервів. Після того, як новообраний президент вступив на посаду в грудні 1994 р., він розширив фіксований діапазон коливання обмінного курсу до 15%, але уряд не зміг утримати його навіть на цьому рівні і вирішив пустити песо в плавання. Це ще більше погіршило стан і поставило Мексику на межу соціальних збурень. Тоді міжнародне співтовариство запропонувало допомогу Мексиці в розмірі майже 50 млрд дол. США, включаючи 20 млрд дол. кредитів зі США і 17,7 млрд дол. – від МВФ. Варто зауважити, що на додаток до міжнародних рятувальних позик,

розпочався бум мексиканського експорту і особливо зріс експорт нафти в США. Так було зроблено початок виходу з економічної кризи. Надані мексиканській економіці в 1996 р. кредити США були погашені достроково в 1997 р. і середньорічні темпи економічного зростання становили в середньому 5,1% впродовж наступних 1995-2000 рр. [1, 2].

Що ж привело Мексику на шлях економічної кризи?

Мексиканська економічна криза була викликана раптовою девальвацією песо в 1994 р., хоча реальні причини були в іншому. Економіка Мексики пережила "булько"- подібне зростання, оскільки після світової енергетичної кризи іноземні інвестори прийшли на мексиканські ринки капіталу. Експорто-орієнтовані сектори мексиканської економіки почали швидко зростати. Лібералізацію в 1986 р. було проведено без будь-якої думки про все ще слабких вітчизняних виробників. Це призвело до різкого збільшення імпорту з 12 млрд дол. до 50 млрд дол. протягом 1987-1993 рр. [1, 2]. Спекулятивний характер цього економічного зростання підтверджувався тим фактом, що середньострокові портфельні інвестиції переважали у структурі іноземних інвестицій. В цілому місцева економіка була невідповідною до такої сильної експансії і отримала певні дисбаланси. Серед них: надмірне зростання боргу, яке підтримувало економічне зростання та спричинило значний дефіцит поточного платіжного балансу і зумовило залежність від боргу, надлишкова лібералізація контролю за кредитами та за рухом капіталу, політична напруженість у 1994 р. Звідси, на нашу думку, можна зробити такі висновки для подолання економічної кризи в Україні.

Урок № 1: Підвищена залежність від значного припливу іноземних грошей та зовнішнього попиту не зможе надовго втримати зростання національної економіки.

В Мексиці пряме кредитування для споживачів зростало на 67% в рік, а обсяг іпотечних кредитів – збільшувався щорічно на 47% в реальному виразі в період між 1988-1994 рр. Доступність кредитів, слабка перевірка позичальників та суттєва лібералізація фінансового сектора викликали швидке зростання «поганих позик», які стали тягарем для банківського сектора, навіть ще до девальвації песо. Відсутність правил капіталізації, які враховували б ринкові ризики, сприяли появі невідповідностей між активами та пасивами. Лібералізація торгових обмежень і контролю за рухом капіталу в кінці 1980-х рр. призвела до різкого зростання як мексиканського імпорту, так і портфельних інвестицій в країну. Високий дефіцит по рахунку поточних операцій покривався сильним припливом капіталу, який припинився після 1994р. та призвів до зниження резервів і вимушеної девальвації песо. Девальвація песо погіршила ситуацію із зовнішніми запозиченнями банків, а також поклатила сильний тягар на державний бюджет та його зовнішню заборгованість.

Отже, аналізуючи основні ознаки економічної кризи у Мексиці (1994р.) можемо провести деякі паралелі з азієськими кризами (1997р). і нинішньою українською кризою, де в якості однієї з основних причин її прояву є висока залежність економічного зростання країни від достатньо доступних іноземних кредитів та інвестицій. Національна економіка розширюється, бо розвивається за рахунок "гарячих" грошей з-за кордону та внутрішнього споживання, що підтримується доступністю кредитів. Як тільки ці чинники зникають, національна валюта девальвує, внутрішнє споживання знижується і зумовлює звуження попиту

на продукцію вітчизняних виробників, які проводять скорочення витрат та звільняють працівників, що ще більше ускладнює ситуацію. Таким чином, повинні бути прийняті заходи, направлені на забезпечення високого внутрішнього попиту. Такий підхід дозволить українській економіці мати м'яке приземлення протягом періодів спаду.

Наступною кризою, яку ми проаналізуємо, буде російська економічна криза (1998р.)

Російська фінансова криза 1998 р. була викликана азійською кризою, що розпочалась в 1997 р. Вплив був посилений тоді, коли світові ціни на сировинні ресурси знизилися, і оскільки Росія належить до країн, які в значній мірі залежать від експорту сировини, оскільки 80% російського експорту становить експорт нафтопродуктів, природного газу, металів і деревини. А нафта є одним з основних джерел податкових надходжень і, відповідно, важливою статтею доходів російського державного бюджету. Крім того, уряд випустив в обіг ще до кризи короткострокові облігації, використовуючи нові випуски для виплати відсотків за старими випусками. Низька продуктивність, штучно завищені фіксовані валютні курси і хронічний дефіцит бюджету призвели до спаду.

Зниження як попиту, так і ціни на сиру нафту та кольорові метали, негативно вплинули на російські валютні резерви та доходи. Кредити МВФ і Світового банку у розмірі 22,6 млрд. дол. сприяли стабілізації російського ринку. Державні облігації, які підлягали погашенню, були конвертовані в довгострокові облігації. Запровадження плаваючої прив'язки для рубля та подальший підрич довіри інвесторів послабили рубль. 13 серпня 1998 р. російські ринки акцій, облігацій та валюти завалилися через побоювання інвесторів про дефолт [6, 7]. Російська криза вплинула також і на сусідні країни. Так, в Україні це призвело до 60 % девальвації гривні, до 20% підвищення внутрішніх цін на товари і послуги та до втрати більшості резервів НБУ.

Отже, ключовою причиною російської кризи було зниження цін на сировинні ресурси, в той час як російська економіка була в значній мірі залежною від експорту сировини для поповнення доходів державного бюджету.

Урок № 1: Швидке відновлення зовнішнього попиту на нафту.

Російська економіка відновила зростання дивовижно швидко. Головною причиною цього є зростання цін на нафту в період 1999-2000 рр. в результаті чого сальдо торгового балансу стало позитивним для російської економіки. І, оскільки у Росії є міцні монополістичні позиції з виробництва енергетичної сировини і будь-яке поживлення на світових ринках, як правило, обертається вищим попитом на російський газ, нафту та інші сировинні ресурси. Крім того, варто наголосити на вигоді від девальвації національної валюти для російської промисловості, бо вона підвищила ціни на імпортовані товари.

Отже, беручи до уваги, що українська економіка має аналогічну залежність від експорту металу, на який припадає 40% вітчизняного експорту та той факт, що останнім часом знизився попит і ціни на метал, цілком очевидно, що Україна буде мати поживлення в економіці тільки тоді, коли на ринку металів воно теж буде. Але, оскільки українська металопродукція не домінує на світовому ринку, а також оскільки товари вітчизняної металургійної промисловості мають низьку конкурентну перевагу порівняно з китайськими чи індійськими, що зумовлено застарілістю їх основного капіталу і високою вартістю виробництва; зрозуміло, що

пожвавлення попиту на український метал, як правило, буде мати деяке відставання. Хоча, очевидно, що Україна потребує диверсифікації економіки та, відповідно, структури експорту, щоб надалі зазнавати менших циклічних збурень.

І наостанок розглянемо українську економічну кризу (1991 р.)

Варто наголосити, що перехідний період від планової економіки до ринкової був досить важким. Економіка України ввійшла у восьмирічний період економічного спаду, в ході якого вона втратила 60% свого ВВП. Лібералізація цін і швидке зростання грошової бази з метою субсидування галузей промисловості державної форми власності призвело до гіперінфляції. У 1993 р. Україна побила світовий рекорд за рівнем інфляції за один календарний рік. В якості одного із заходів для стабілізації вітчизняної економіки було запропоновано введення нової грошової одиниці в 1996 р. – гривні. Однак економіка вийшла з цієї кризи шляхом відновлення зовнішнього попиту на продукцію української металургії та інших сировинних продуктів. Тим не менш, незважаючи на високі темпи економічного зростання від 5 до 10% щорічно протягом наступних років аж до 2007 року, українська економіка все ж не змогла досягти рівня 1990 року.

Однією з основних причин такого економічного краху, став спад у ринковому попиті та розрив зв'язків між основними галузями колишніх радянських країн, зумовлений розпадом СРСР і необхідністю проведення ринкової та політичної реформ, щоб допомогти цим країнам адаптуватися до нових ринкових умов.

Урок № 1: Необхідність збільшення конкурентних переваг за рахунок модернізації підприємств.

Саме пожвавлення та стрімке зростання в металургії, яке відбулось на старих виробничих потужностях і активах, які не були модернізовані, якраз і було тим локомотивом, який вивів українську економіку із кризи. Оскільки металургія є найбільш експортоорієнтованою галуззю вітчизняної економіки, то знизити високі витрати виробництва, збільшити конкурентні переваги українських металургійних підприємств та забезпечити стабільний попит на їх продукцію треба через модернізацію їх застарілих активів.

Таким чином, очевидно, що Україна вступила в рецесію в 2008 році будучи сильнішою, ніж в 1990 році, але ж з тими самими недоліками. Варто наголосити, що окрім відродження внутрішнього попиту через інфраструктурні проекти, які повинен розробити уряд, то українські банки, щоб допомогти промисловості і домашнім господарствам, повинні відновити середньо- і довгострокове фінансування, яке буде сприяти відновленню ліквідності в реальному секторі економіки і знову запустить цикл «інвестиції-виробництво-споживання».

Аналізуючи минулі економічні кризи, завжди було відчуття "дежа вю": моделі входу та виходу з кризи були дуже подібними. Більшість депресій мали період низьких ставок і легкий доступ до кредитів, які заохочували інвесторів до запозичень, інвестицій та спекуляцій. Як показує світовий досвід, заборгованість і спекуляції, як правило, зростають до безпрецедентного рівня, що призводить до краху на фінансових ринках. Значні втрати протягом панічного продажу фінансових активів змусили інвесторів застосовувати стратегії зі скорочення витрат і зниження споживання, що лягає тягарем на реальну економіку та бізнес. Для країн, що розвиваються, це означає відтік іноземних інвестицій та девальвацію національної валюти. Економіка розпочинає відродження після того, коли вона очищується від безнадійних боргів і після того, як попит на продукцію

вітчизняного виробництва буде відновлений як на національному, так і глобальному рівнях.

Як можна використати ці уроки, щоб допомогти українській економіці в подоланні нинішніх складних умов? Вважаємо, що це можна здійснити наступним чином:

1). Банківський сектор має бути очищений і роль «санітарного лікаря» повинен виконати НБУ (нагляд і закриття або злиття), щоб відновити довіру населення до національної банківської системи.

2). Здійснити зміцнення купівельної спроможності населення за допомогою реалізації великих вітчизняних інфраструктурних проектів. Український уряд має збільшити витрати на запуск таких проектів, щоб забезпечити замовлення для вітчизняної будівельної, металургійної та інших галузей промисловості.

3). Уникати глибокої девальвації національної валюти, яка могла б дестабілізувати вітчизняну економіку. Хоча девальвація є природним наслідком зовнішнього відтоку капіталу під час криз, але це повинно бути зроблено в межах оптимального планування та під жорстким контролем Національного банку, оскільки воно падає додатковим тягарем на місцеві підприємства і домашні господарства, які взяли позики в іноземній валюті.

4). Прямі грошові допомоги підприємствам повинні бути замінені заходами зі стимулювання попиту. Необхідним є також заміна прямої допомоги уряду галузям машинобудування, металургії та будівельній на фінансування та здійснення великих державних інфраструктурних проектів.

5). Підвищувати конкурентоздатність вітчизняної економіки необхідно через її модернізацію, оскільки основний капітал є застарілим та неефективним в її ключових секторах. Це забезпечить стабільний попит після поживлення в економіці та зміцнюватиме її конкурентоздатність в глобальній економіці.

1. The Mexican Economy 1996: Financial Assistance Package - Annual report of the Banco de México
2. The Post-Nafta Mexican Peso Crisis: Bailout or Aid? Isolationism or Globalization? by Brett M. Humphrey
3. Mindmapping for Economic Crisis of Mexico [7:42:37 PM] SMV viktorados:
http://en.wikipedia.org/wiki/1994_economic_crisis_in_Mexico
4. The Crisis in Russia: Some Initial Observations by Brian Henry and James Nixon, Economic Outlook, Vol. 23, No. 1, November 1998 (subscription required).
5. An Analysis of Russia's 1998 Meltdown: Fundamentals and Market Signals by Homi Kharas, Brian Pinto and Sergei Ulatov, Brookings Papers on Economic Activity, #1, 2001 (subscription required).
6. Lessons from the Russian Crisis of 1998 and Recovery by Brian Pinto, Evsey Gurvich, and Sergei Ulatov, The World Bank, February 2004.
7. Why Did the Ruble Collapse in August 1998? by Padma Desai, The American Economic Review Vol. 90, No. 2, 2000 (subscription required).
8. The Bank of Russia and the 1998 Rouble Crisis by William Tompson. In Vladimir Tikhomirov (ed.), Anatomy of the 1998 Russian Crisis (Melbourne: CERC, 1999).

9. A Case Study of a Currency Crisis: The Russian Default of 1998 by Abbigail J. Chiodo and Michael T. Owyang.

**WORLD EXPERIENCE OF OVERCOMING OF ECONOMIC CRISES AND
THE PROSPECTS OF ITS APPLICATION IN UKRAINE**

V. Stefanyshyn

Ivan Franko National University of L'viv

The features of world economic crises of the XX century were investigated and lessons for overcoming of the economic downturn in modern Ukraine were identified.

Keywords: economic crisis, national economy, devaluation, national currency, reserves, liberalization, deficit, investors, external demand, external debt, bankruptcy, modernization.

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ПО ПРЕОДОЛЕНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКИХ
КРИЗИСОВ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ В УКРАИНЕ**

В. Стефанишин

Львовский национальный университет имени Ивана Франка

Исследовано особенности мировых экономических кризисов XX века и определено конкретные пути преодоления современного кризиса в Украине.

Ключевые слова: экономический кризис, национальная экономика, девальвация, национальная валюта, пролонгирование, резервы, либерализация, дефицит, инвесторы, внешний спрос, внешняя задолженность, банкротства, модернизация.